

Komiks w doradztwie zawodowym.
Projektowanie pomocy edukacyjnych w nurcie Life Design
Comics in Career Counseling.
Designing Educational Aids in the Life Design Paradigm

ABSTRACT

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of the article is to start a discussion on the possibilities of applying the comic book formula for the needs of contemporary career counseling.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The research problem concerns the question of the possibility of using comics as an educational aid in career counseling. The method of analyzing the literature on the methodology of designing educational aids in comparison with the literature on tendencies and trends related to contemporary professional careers was used.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article is theoretical and empirical in nature. The first part presents the definitional findings, the theoretical basis of career counseling inspired by constructivist concepts, as well as the assumptions of the methodology of designing educational aids. In the second, in turn, based on the author's educational aid "Career Cartoon" – an empirical analysis of the issue under consideration was made, indicating potential areas of use of the comic strip in career counseling.

RESEARCH RESULTS: The results of the evaluation of career counseling activities indicate the need to continue to revise the theoretical foundations of counseling, as well as the accompanying methods of working with young people. Learning concepts inspired by the constructivist trend may be a response to the needs of constructing contemporary careers. The life design trend created on their basis allows for an active approach to building relationships between students and career advisors. In such a consulting paradigm, one can look for innovative teaching and methodological solutions.

CONCLUSIONS, RECOMMENDATIONS AND APPLICABLE VALUE OF RESEARCH: Comics is a form that can be applied to the design of innovative educational aids. It also supports the methodological workshop of career counselors who identify with the life design paradigm.

→ **KEYWORDS:** CAREER ADVICE, YOUTH, COMICS, CONSTRUCTIVISM, LIFE DESIGN

STRESZCZENIE

CELEM NAUKOWY: Celem artykułu jest rozpoczęcie dyskusji dotyczącej możliwości aplikacji słowno-graficznej formuły komiksu na potrzeby współczesnego doradztwa zawodowego.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Główny problem badawczy artykułu został zamknięty w pytaniu o możliwość wykorzystania komiksu jako pomocy edukacyjnej w doradztwie zawodowym. Zastosowano metodę analizy literatury dotyczącej metodyki projektowania pomocy edukacyjnych w zestawieniu z literaturą na temat tendencji i trendów związanych ze współczesnymi karierami.

PROCES WYWODU: Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny. W pierwszej części zaprezentowano ustalenia definicyjne, podstawy teoretyczne doradztwa zawodowego inspirowanego koncepcjami konstruktywistycznymi, jak również założenia metodyki projektowania pomocy edukacyjnych. W drugiej zaś – na podstawie autorskiej pomocy edukacyjnej „Komiks o karierze” – dokonano empirycznej analizy rozważanego zagadnienia, wskazując potencjalne obszary wykorzystania komiksu w doradztwie zawodowym.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Wyniki ewaluacji działań w zakresie doradztwa zawodowego wskazują na potrzebę dalszej rewizji zarówno teoretycznych podstaw doradztwa, jak i stosowanych metod pracy z młodzieżą. Koncepcje uczenia się inspirowane nurtem konstruktywistycznym mogą być odpowiedzią na potrzeby konstruowania współczesnych karier. Powstały na ich kanwie nurt *life design* pozwala na aktywne podejście do budowania relacji między uczniami i doradcami zawodowymi. W takim paradygmacie doradztwa można poszukiwać innowacyjnych rozwiązań dydaktycznych i metodycznych.

WNIOSKI, REKOMENDACJE I APLIKACYJNE ZNACZENIE WPŁYWU BADAŃ: Komiks jest formą, która może mieć zastosowanie w zakresie projektowania innowacyjnych pomocy edukacyjnych. Stanowi także wsparcie warsztatu metodycznego doradców zawodowych identyfikujących się z nurtem *life design*.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** DORADZTWO ZAWODOWE, MŁODZIEŻ, KOMIKS, KONSTRUKTYWIZM, PROJEKTOWANIE ŻYCIA

Wstęp

Doradztwo (edukacyjne, zawodowe) jako działanie o charakterze pomocowym opiera się nie tylko na towarzyszeniu człowiekowi w procesie definiowania siebie czy też (re)adaptacji do warunków rynku pracy, ale przede wszystkim na wspieraniu i promowaniu aktywnego podejścia do konstruowania życia; jest elementem globalnego systemu zależności zogniskowanych wokół zjawiska pracy, podlegającym nieustannym przeobrażeniom. Cele, sposoby realizacji i treści doradztwa zawodowego, składające się na jego jakość, wymagają ustawicznych aktualizacji względem oczekiwań jednostkowych i społecznych, a patrząc szerzej – także synchronizacji z wciąż na nowo wyłaniającymi się trendami świata (pracy). Analogicznie, istniejące instrumentarium doradztwa wymaga

rewizji i diagnoz, które przyniosłyby odpowiedź na pytanie, na ile istniejące zaplecze metodyczne doradztwa zawodowego jest odpowiedzią na wyzwania współczesnych karier. Artykuł jest głosem wspierającym dyskusję nad potrzebą redefinicji instrumentarium doradczego (Minta, 2012; Lenart, 2020; Drabik-Podgórna i Podgórną, 2016) i możliwością implementacji komiksu w doradztwie zawodowym.

Procedura badawcza

Celem artykułu jest zainicjowanie dyskusji na temat możliwości wykorzystania słowno-graficznej formuły komiksu w projektowaniu pomocy edukacyjnych. Choć forma ta znajduje zastosowanie w różnych obszarach edukacji, jej potencjał w doradztwie zawodowym pozostaje wciąż słabo rozpoznany. Stąd główne pytanie badawcze dotyczy tego, na ile komiks może pełnić funkcję efektywnego narzędzia edukacyjnego w tym obszarze. Zastosowano metodę analizy literatury dotyczącej projektowania pomocy edukacyjnych w zestawieniu z publikacjami na temat trendów związanych ze współczesnymi karierami. Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny: w pierwszej części zaprezentowano ustalenia definicyjne, podstawy teoretyczne doradztwa zawodowego inspirowanego koncepcjami konstruktywistycznymi, jak również założenia metodyki projektowania pomocy edukacyjnych; w drugiej zaś dokonano analizy empirycznej, wskazując potencjalne obszary wykorzystania „Komiksu o karierze” w doradztwie zawodowym. Konceptualizacja problematyki tekstu została poprzedzona kwerendą, która wskazuje na ograniczoną dostępność metodycznego wsparcia dla doradców zawodowych, zwłaszcza tych inspirowanych się nurtem *life design* (Nota i Rossier, 2015); dostępne są teksty naukowe poświęcone projektowaniu edukacyjnemu (Kruk, 2017), prowadzone jest także kształcenie w ramach specjalności o tej nazwie¹, Centrum Nauki Kopernik prowadzi Letnią Szkołę Prototypowania (Fikus-Kryńska, b.d.), jednak trudno znaleźć bezpośrednio opracowania dotyczące projektowania pomocy edukacyjnych w nurcie *life design*; równocześnie platformy zapewniające dostęp do pomocy edukacyjnych (także dla doradców zawodowych) nie posiadały dotychczas w ofercie produktów zaprojektowanych na podstawie założeń koncepcji konstruktywistycznych (np.: gadżety trenera, księgarnia edukacyjna). Teza ta znajduje także potwierdzenie w najnowszej publikacji ORE na temat ewaluacji zajęć doradztwa zawodowego w systemie oświaty:

Istnieje potrzeba dalszego rozwijania i doskonalenia materiałów wspierających doradztwo zawodowe, w tym w szczególności scenariuszy zajęć, materiałów do wykorzystania w trakcie zajęć itd. W szczególności istotne jest uzupełnianie materiałów o informacje o nowych metodach/modelach pracy doradców zawodowych, nowych trendach (Fuchs, 2022, s. 164).

Egzemplifikacją innowacyjnej pomocy dla doradców będzie zestaw edukacyjny „Komiks o karierze” – stanie się przyczynkiem do rozważań nie tylko o możliwości

¹ Projektowanie edukacyjne – Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Szczeciński (usz.edu.pl).

aplikowania konstruktywizmu do projektowania edukacyjnego na potrzeby doradztwa zawodowego, ale także impulsem ku refleksji metodycznej wokół samego komiksu jako wciąż niewystarczająco popularnego medium dydaktycznego opartego na słowno-graficznej konwencji, wszakże

[...] komiks jest doskonałym narzędziem komentowania świata, niezwykle przydatnym w opisie różnych zjawisk, pomocnym w edukacji, idealnym do promowania... właściwie wszystkiego, ale wciąż wprawiającym w zdumienie tych wszystkich, którzy nie potrafią zdjąć go z półki z literaturą dla dzieci (Kiec i Traczyk, 2014, s. 7).

Doradztwo zawodowe w kontekście turbulentnej kariery²

Doradztwo zawodowe w przedszkolach, szkołach i innych placówkach reguluje Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Ustawa..., 2017). Zgodnie z nią system oświaty ma przygotowywać uczniów do wyboru zawodu i ścieżki kształcenia, a doradztwo zawodowe stanowi jedną z podstawowych form działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły. Szczegółowe zasady określa Rozporządzenie z 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego wraz z załącznikami zawierającymi treści programowe dla poszczególnych etapów edukacji (Rozporządzenie..., 2019). Konieczność aktualizacji modeli doradztwa i terminologii jest nieuchronna i wynika ze zmian: pierwszą i najważniejszą, którą niosą ze sobą procesy globalizacji, jest zmiana w definicji i istocie pracy, druga obejmuje istotę kariery i jej modele. Coraz wyraźniej następuje odchodzenie od tradycyjnych preferencji zatrudnienia, równocześnie zwiększa się proporcja ludzi, szczególnie młodych, postrzegających karierę indywidualistycznie jako karierę bez granic (*boundaryless*) czy też karierę mozaikową³, a zatem bez wyraźnego podziału na zawody i kwalifikacje, obszary prywatne i zawodowe, aktywności specjalistyczne i niespecjalistyczne, sektory produkcyjne i usługowe etc. (Bańka, 2016, s. 51–52). Ewolucja poradnictwa zawodowego w kierunku doradztwa kariery wymaga ponownego przemyślenia strategii pomocy w zakresie samej metodologii pomagania, a także

[...] zmieniającej się roli procesu diagnozy w związku z przesunięciem akcentów z charakterystyki cech osobowości decydujących o przydatności zawodowej na oceny cech osobowości związane ze zdolnością do adaptacji twórczej (Bańka, 2016, s. 53).

Kolejnym zadaniem w tym zakresie jest aktualizacja dotychczasowych metateorii w odniesieniu m.in. do typów strategii doradczych w kontekście specyfiki rozwoju człowieka w cyklu życia. Jak słusznie zauważa przywoływany już Augustyn Bańka:

² Turbulentność karier została szeroko opisana w literaturze, np.: Piorunek, 2009; Kukla, 2011; Myszka-Strychalska, 2018.

³ Obszerny przegląd typów karier znajdzie czytelnik w: Cybał-Michalska, 2013.

Kompetencje w zakresie korzystania i konstruowania teorii, w tym zakresie, pozwalają na opanowanie podstawowej różnorodności determinant rozwoju karier, z jaką konfrontowany jest współczesny doradca (Bańka, 2016, s. 62).

Teza ta umacnia poczucie sprawczości doradców zawodowych, czyniąc ich nie tylko biernymi odbiorcami istniejących teorii, ale także ich potencjalnymi twórcami.

Zmiany przenikające świat pracy wręcz narzucają konieczność rewizji dominujących dotychczas teoretycznych perspektyw kariery. Jedną z nich jest zespół tzw. koncepcji cechy i czynnika, na których oparto doradztwo zawodowe w systemach edukacji wielu krajów niemal na całym świecie. Podejście to za pośrednictwem prac Johna Hollanda (Bajcar i in., 2006, s. 33) wywarło znaczący wpływ na kształt i treść doradztwa zawodowego w edukacji. W modelu tym dobry wybór kariery zawodowej następuje wtedy, gdy cechy osobowości i talenty kandydata są odpowiedzią na wymagania danego stanowiska. Doradcy i nauczyciele powinni zatem przekazywać uczniom rzetelną wiedzę o tych wymaganiach, aby przygotować ich do wykonywania poszczególnych zawodów. Na tej podstawie uczniowie mieli dokonywać racjonalnych wyborów dotyczących ich kariery.

Ograniczenia tego modelu stają się coraz bardziej dostrzegalne, ponieważ ścieżki karier są znacząco nieprzewidywalne [...], w związku z czym coraz trudniej jest dokonywać racjonalnych i opartych na informacjach wyborów zawodowych (Kuijpers i in., 2011, s. 22).

Reasumując, nastąpiła zmiana paradygmatu poprzez przejście od poradnictwa zawodowego do poradnictwa kariery, a zatem i zmiana sposobu myślenia o cechach środowiska zorientowanego na uczenie się kariery.

Konstruktywizm w doradztwie zawodowym⁴

Aby zrozumieć istotę procesów kariery w turbulentnym świecie, potrzebna jest nowa perspektywa teoretyczna.

Takie podejście oferuje konstruktywistyczna teoria uczenia się; opiera się na założeniu, że uczenie się to proces, w którym uczeń przekształca informacje w znaczącą wiedzę [podkr. J.N.-P.]. Jest to proces stawiania się krytycznym, świadomym własnych, milczących założeń i oczekiwań innych oraz oceny ich znaczenia dla dokonywania interpretacji (Mezirow, za: Kuijpers, i in., 2011, s. 24).

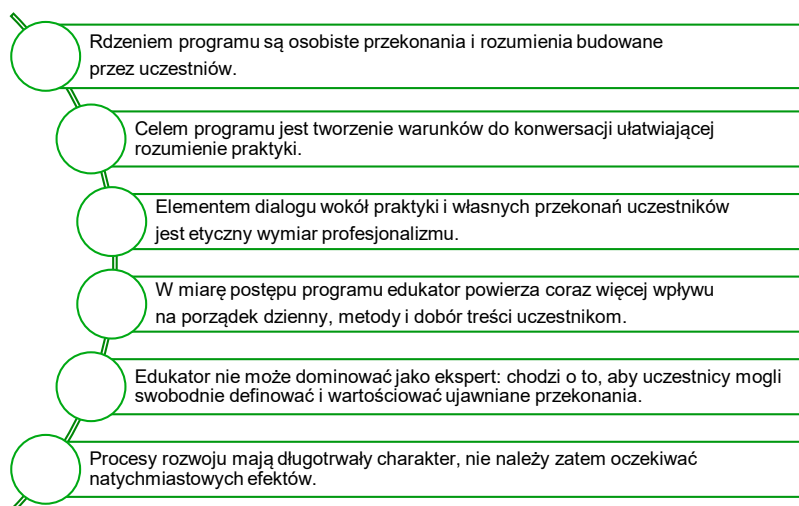
Przegląd teorii konstruktywistycznych nie jest celem niniejszego opracowania (czytelnik może się z nimi zapoznać w: Klus-Stańska, 2020). Nie sposób jednak nie wspomnieć o jednej z najważniejszych cech tego podejścia, która wskazuje na fakt, że

⁴ Konstruktywistyczne podstawy teoretyczne, rozwijając koncepcje kariery jako procesu samo-konstrukcji i projektowania życia, wprowadzili do doradztwa zawodowego Jean Guichard i Mark Savickas, np. Guichard, 2009; Savickas, 2011.

Konstrukttywizm w centrum uwagi stawia uczniów, ale rola nauczycieli czy kandydatów na nauczycieli, ich funkcjonowanie i sposób rozumienia uczenia się są z tej perspektywy teoretycznej również analizowane (Klus-Stańska, 2020, s. 11).

Ważny jest zatem uczeń i to, w jaki sposób buduje struktury wiedzy oraz jaką rolę mogą w tym w odgrywać osoby odpowiadające za tworzenie środowisk sprzyjających uczeniu się. Założenia konstruktivistycznego programu uczenia (się) w syntetycznej formie przedstawia schemat nr 1.

Schemat 1. Warunki dla realizacji konstruktivistycznego programu

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Richardson (za: Gołębnik, 2002).

Projektowanie pomocy edukacyjnych na podstawie komiksu

Inspiracją do stworzenia pomocy edukacyjnych były badania Mittendorffa i Winters, które pokazały, że „monolog w klasie szkolnej jest normą: nauczyciele, nawet w kontekście poradnictwa, rzadko rozmawiają z uczniami, głównie mówią do nich i o nich” (Kuijpers i in., 2011, s. 29). Pojawia się więc pytanie, jak odejść od jednostronnego przekazu na rzecz dialogu i współpracy.

Impulsem do stworzenia „Komiksu o karierze” były badania autorki (2023–2024) obejmujące 20 wywiadów ze szkolnymi doradcami Pomorskiej Sieci Doradców Zawodowych. Wskazali oni na konieczność odejścia od „imperializmu diagnostycznego” (Illich, za: Kargulowa, 2011, s. 78) i testowania predyspozycji na rzecz pogłębionej komunikacji intrapersonalnej oraz dialogicznej formuły zajęć. Tradycyjne miniwykłady oceniono jako

nieefektywne z powodu niskiego zaangażowania uczniów. Potrzebę zmiany potwierdzają także Kuijpers i współpracownicy:

W kontekście edukacyjnym historie kariery wyłaniają się w dialogu, w którym osobiste znaczenie jest związane z konkretnymi doświadczeniami związanymi z pracą: środowisko uczenia się musi być oparte na praktyce i dialogiczne. Aby nawiązać dialog, myśli i uczucia uczniów w odniesieniu do ich doświadczeń zawodowych muszą znaleźć się w centrum rozmowy. Dialog nie może być jednorazową dyskusją, ale musi być formą stałego wsparcia (2011, s. 28).

W kulturze przesyconej bodźcami, nadmiarem obowiązków szkolnych i deficytem dialogu młodzież z jednej strony może odczuwać przesytność metodami podającymi (tradycyjna dydaktyka), jak również opór przed wypełnianiem kolejnych kwestionariuszy badających predyspozycje. Zanurzenie w kulturze obrazkowej (Litwic, 2011) może w tym wypadku okazać się podstawą innowacji dydaktycznej, łączącej ilustracje z krótką frazą tekstu. Komiks, bo o nim mowa, „opowiada” historie adresowane do różnych grup wiekowych odbiorców, ale nastolatkom wydają się odbiorcą szczególnym.

O tym, że komiksy cieszą się dużą popularnością wśród dzieci i młodzieży, nie trzeba nikogo przekonywać. Widać to po wielości gadżetów w postaci notesów, kubków czy koszulek z ulubionymi bohaterami, które noszą zarówno dziewczęta, jak i chłopcy. W Internecie można także znaleźć wiele memów poświęconych komiksom, co pokazuje, że taka forma wypowiedzi trafia do młodych ludzi. Komiks będący rodzajem intelektualnej rozrywki z powodzeniem można wykorzystać jako cenną pomoc dydaktyczną na różnych przedmiotach, w tym na lekcjach języka polskiego czy historii (Gliniecka i Maksymowicz, 2019, s. 122).

Dlaczego więc nie podjąć próby wykorzystania walorów komiksu podczas zajęć doradztwa zawodowego?

W przypadku badań nad komiksem wnikliwie przyglądano się jego historii, gatunkom, schematom fabularnym, zakresom tematycznym i relacjom z innymi dziedzinami sztuki, rzadko jednak poświęcano uwagę czytelnikowi jako odkrywcy i pełnoprawnemu źródłu zawartych w komiksie sensów (Gąsowski, 2016, s. 8).

Wskazana przez Gąsowskiego cecha jest koronnym argumentem przemawiającym za komiksem jako formą literacką, który nadaje czytelnikowi wyjątkową rangę poprzez dostrzeganie w nim podmiotu aktywnie interpretującego treści i znaczenia. Scott McCloud (2015) określił z kolei komiks mianem niewidzialnej sztuki opartej na aktywnym dopowiadaniu przez odbiorcę tego, co w komiksie nie zostało pokazane wprost. Znaczenia nabiera to, co dzieje się pomiędzy obrazkami, okienkami, a pozostawione jest wyobraźni odbiorcy. Najważniejszy jest fakt, że słowo w komiksie instynktownie przeciwstawia się gadulstwu, zdejmując z siebie obowiązki funkcji opisowych (R. Guidot, za: Toeplitz, 1985, s. 108).

Problematyka przedstawiona na planszach komiksu ma charakter uniwersalny i inkluzyjny – zestaw sprawdził się podczas realizacji podstawy programowej z kilku różnych

przedmiotów, niemniej plansze z komiksami można wykorzystać przede wszystkim podczas zajęć wprowadzających w tematykę predyspozycji, zainteresowań, pracy i pracowitości, kariery, myślenia o życiu zawodowym wolnym od stereotypów etc.⁵

Zestaw edukacyjny „Komiks o karierze” został zaprojektowany z myślą o wsparciu doradców zawodowych i urozmaiceniu prowadzonych przez nich lekcji. Jest rekomendowany przede wszystkim dla uczniów klas VII i VIII szkoły podstawowej. Jego zasadniczym celem jest promowanie refleksyjnego podejścia do zadań rozwojowych i problemów pojawiających się na biograficznej osi czasu, czyli uczenie (się) konstruowania aktywnego życia.

W podejściu konstruktywistycznym znaczenie buduje się – poprzez tworzenie historii – z informacji poprzez dialog ze sobą i innymi na temat rzeczywistych doświadczeń. [...] Jednostka nie może usytuować siebie i swojego poznania w dystansie wobec świata. Nie jest zewnętrznym obserwatorem rzeczywistości, lecz jej częścią. Rozumienie świata i wiedza powstają zawsze w powiązaniu z dotychczasowym doświadczeniem jednostki, jej wiedzą, potrzebami i celami oraz językiem, w jakim tę rzeczywistość opisuje i objaśnia. Zasadnicze znaczenie ma tutaj założenie, że wiedza nie jest repliką czy odbiciem rzeczywistości, ale raczej ludzką konstrukcją (Kuijpers, i in., 2011, s. 17).

Mając na uwadze konstruktywistyczne przesłanki, scenariusze lekcji z planszami „Komiksu o karierze” opierają się przede wszystkim na dialogu, pobudzają refleksyjność, zachęcają do stawiania pytań, stwarzają warunki do współpracy, uczą sztuki prowadzenia sporów, pomagają identyfikować stereotypy, wzmacniają poczucie sprawczości, porządkują argumentacje, kształtują autonomię i podmiotowość, ułatwiają myślenie o przyszłości. Drugim z założeń jest pobudzenie kreatywności ułatwiającej odejście od schematycznych i stereotypowych wyborów zawodowo-edukacyjnych (np.: związanych z płcią, tradycjami rodzinnymi czy oczekiwaniami społecznymi).

Realizacja lekcji z „Komiksem” pozwala prowadzącemu na obserwację uczniów i formułowanie wniosków, które mogą mieć walor diagnostyczny; nauczyciel uzyskuje bowiem możliwość wglądu w wyobrażenia uczniów o pracy, a także rozpoznaje ich oczekiwania odnośnie do przyszłej kariery. Zatem realizując lekcje doradztwa zawodowego z użyciem „Komiksu o karierze”, uzyskujemy w wyniku obserwacji bezcenne informacje dotyczące obszarów problemowych (np.: szczątkowa wiedza o zawodach, deficyt pojęć do określania własnych predyspozycji, niska motywacja do samodzielnego konstruowania ścieżek edukacyjnych) wymagających wsparcia, które może być zapewnione przez szkołę w ramach lekcji doradztwa zawodowego, ale także przez rodziców lub rówieśników, a także instytucje zewnętrzne (np.: poradnie psychologiczno-pedagogiczne).

Forma komiksu, pełna trawestacji i symboliki, może zachęcać do intelektualnej przygody bardziej niż klasyczne materiały. Każdy zespół uczniów pracuje z dwiema planszami: komiksową i z pytaniami. Ograniczenie ilości tekstu w dymkach zachęca do

⁵ Na podstawie badań prowadzonych przez autorkę.

interpretacji. Jak zauważa Witold Jakubowski, to właśnie „dzięki interpretacji wytworów kulturowych człowiek doświadcza wartości”, a komiks może być narzędziem emancypacji, „wyzwolenia i przywrócenia komuś głosu” (2010, s. 38).

Podsumowanie

W najnowszym dostępnym raporcie na temat ewaluacji doradztwa zawodowego w systemie oświaty wskazano, że konieczne jest wypracowanie nowego, adekwatnego do wyzwań teraźniejszości, ale przede wszystkim przyszłości – instrumentarium doradczego. Jedną z propozycji innowacji mogą być materiały dydaktyczne w formie komiksu jako pomostu czy też „mediatora” w komunikacji między pokoleniem uczniów i nauczycieli. Zestaw „Komiks o karierze” został zaprojektowany na kanwie założeń konstruktywistycznej koncepcji wiedzy, która wydaje się adekwatną odpowiedzią na wyzwania XXI wieku. Wypracowana na jego gruncie koncepcja *life design* oferuje nową perspektywę w planowaniu kariery. Odrzuca tradycyjne linearne podejście do kariery i zakłada równocześnie, że jednostka jest aktywnym projektantem swojego życia zawodowego. Ważnym aspektem *life design* jest gotowość do konstrukcji autentycznej, indywidualnej kariery na podstawie aktywnego poszukiwania różnych opcji i możliwości zawodowych, a także definiowania wartości. W podejściu konstruktywistycznym eksploracja ma szczególne znaczenie, ponieważ umożliwia odkrywanie zainteresowań i pasji, które mogą prowadzić do znalezienia satysfakcjonującej drogi zawodowej. Drugim argumentem przemawiającym za pomocami dydaktycznymi stymulującymi współpracę wśród uczniów jest wskazywany przez badaczy rywalizacyjny charakter edukacji i zorientowanie na ocenę (np.: Śliwerski, 2022). W nurcie *life design* szczególne znaczenie nadaje się współpracy i wsparciu społecznemu w procesie planowania kariery. Doradztwo zawodowe inspirowane paradygmatem konstruktywistycznym otwiera szerokie pole do poszukiwania rozwiązań dydaktycznych mających na celu wspieranie uczniów w aktywnym budowaniu własnego życia.

BIBLIOGRAFIA

- Bajcar, B., Borkowska, A., Czerw, A., Gąsiorowska, A. i Nosal, C. (2006). *Psychologia preferencji i zainteresowań zawodowych. Przegląd teorii i metod*. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. https://e.kul.pl/files/10244/public/psych_pref_zaw.pdf
- Bańka, A. (2016). *Psychologiczne doradztwo karier*. Stowarzyszenie Psychologia i Architektura. <https://doi.org/10.14691/PDK.2016>
- Cybal-Michalska, A. (2013). *Młodzież akademicka a kariera zawodowa*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Drabik-Podgórna, V. i Podgórnny, M. (red.). (2016). *Zawód czy kompetencje. Wymagania rynku pracy a wspieranie rozwoju kariery*. Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Fikus-Kryńska, M. (b.d.). Prototypy powstałe podczas Letniej Szkoły Prototypowania. W: I. Iłowiecka-Tańska (red.), *Tworzenie pomocy naukowych* (s. 4–11). Centrum Nauki Kopernik. https://www.kopernik.org.pl/sites/default/files/2020-07/Tworzenie_pomocy_naukowych_-_wersja_na_www_.pdf
- Fuchs, P. (red.). (2022). *Ewaluacja wsparcia doradztwa zawodowego w obszarze oświaty. Badanie wartości wskaźnika rezultatu długoterminowego PO WER. Raport końcowy*. Piotr Fuchs Smart Research. <https://ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=37753>
- Gąsowski, P. (2016). *Wprowadzenie do kognitywnej poetyki komiksu*. Fundacja Instytut Kultury Popularnej.
- Gliniecka, M. i Maksymowicz, L. (2019). Potencjał komiksów filmowych w przestrzeni edukacji. *Kultura Popularna*, 62(4), 116–128.
- Gołębiak, D. (2002). *Uczenie metodą projektów*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Guichard, J. (2009). Self-constructing. *Journal of Vocational Behavior*, 75(3), 251–258.
- Jakubowski, W. (2010). Kultura i sztuka popularna jako obszar działań edukacyjnych. *Ars inter Culturas*, 1, 35–45. https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/ars-inter-culturas/2010-numer-1/ars_inter_culturas-r2010-t-n1-s35-45.pdf
- Kargulowa, A. (2011). *O teorii i praktyce poradnictwa. Odmiany poradoznawczego dyskursu*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kiec, I. i Traczyk, M. (2014). *Komiks i jego konteksty*. Fundacja Instytut Kultury Popularnej.
- Klus-Stańska, D. (2020). Konstruktywizm edukacyjny – niejednoznaczność, kontrowersje, dylematy. *Problemy Wczesnej Edukacji*, 51(4), 7–20. <https://doi.org/10.26881/pwe.2020.51.01>
- Kruk, J. (2017). Projektowanie w edukacji. Aspekty metodologiczne i praktyczne na przykładzie tworzenia przestrzeni dla doświadczonych percepcyjnych. *Przegląd Pedagogiczny*, 1, 85–95. <https://doi.org/10.34767/PP.2017.01.06>
- Kuijpers, M., Meijers, F. i Gundy, C. (2011). The relationship between learning environment and career competencies of students in vocational education. *Journal of Vocational Behavior*, 78(1), 21–30. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.05.005>
- Kukla, D. (red.). (2011). *Wielowymiarowość poradnictwa w życiu człowieka*. Difin.
- Lenart, J. (2020). Od tradycyjnego poradnictwa zawodowego dla młodzieży do poradnictwa konstruowania kariery i życia. Ciągłość i zmiana. *Studia Poradoznawcze*, 9, 25–43. <https://doi.org/10.34862/sp.2020.2>
- Litwic, K. (2011). Kultura obrazkowa w dydaktyce – szanse i zagrożenia. *Forum Dydaktyczne*, 7–8, 177–188. <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/1772>
- McCloud, S. (2015). *Zrozumieć komiks* (H. Brychczyński, tłum.). Kultura Gniewu.
- Minta, J. (2012). *Od aktora do autora. Wspieranie młodzieży w konstruowaniu własnej kariery*. Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej.
- Myszka-Strychalska, L. (2018). Typy, wzory i modele karier w przestrzeni elastycznego rynku pracy. *Problemy Profesjologii*, 1, 85–103.
- Nota, L. i Rossier, J. (red.). (2015). *Handbook of life design: From practice to theory and from theory to practice*. Hogrefe Publishing. <http://doi.org/10.1027/00447-000>
- Piorunek, M. (2009). *Bieg życia zawodowego człowieka. Kontekst transformacji kulturowych*. Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego. (2019). Dz. U. 2019, poz. 325. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000325>
- Savickas, M.L. (2011). *Career counseling*. American Psychological Association.
- Śliwerski, B. (2022). *Kultura rywalizacji i współpracy w szkole*. Wolters Kluwer.
- Toeplitz, K. (1985). *Sztuka komiksu. Próba definicji nowego gatunku artystycznego*. Czytelnik.

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe. (2017). Dz. U. 2017, poz. 59. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000059>

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Source of funding

Lack of funding sources.

Disclosure statement

No potential conflict of interest was reported by the author(s).
